

KÖZÉPPONTBAN AZ OLVASÓ: GONDOLATOK AZ OLVASÓ, BEFOGADÓ IRODALOMELMÉLETI KONCEPCIÓJÁNAK ALAKULÁSÁRÓL*

Sinka Annamária, PhD

*Eszterházy Károly Egyetem, Jászberényi Campus
Tudástechnológiai Intézet, Anyanyelvi és Művészeti Nevelési Tanszék*

Absztrakt: A szöveg és az olvasó, befogadó kapcsolatának filozófiai, irodalomelméleti, irodalomtörténeti aspektusai a különböző háttérrel és intencióval íródott tanulmányokban régóta jelen vannak, azonban az olvasó reflektorba kerülése viszonylag új, s sok szempontból izgalmas jelenség. A tanulmány legfőbb célja az, hogy a modern olvasóhoz kötődő elméleti összefüggéseket az olvasó pozíciója felől vizsgálja. Az első két fejezet az olvasási folyamatban létrejövő olvasat szerepének megértésére fókuszál, valamint az olvasók különböző interpretációs stratégiáira építő olvasói típusokat mutatja be. A harmadik fejezet középpontjában az olvasás, újraolvasás terében is szerepet kapó intertextualitás jelensége áll.

Kulcsszavak: a befogadás mechanizmusa, olvasó, olvasás, olvasat

Bevezetés

A Gutenberg-galaxis létrejötte magával hozta az írás és – ezzel párhuzamosan – az olvasás technikáinak gazdagodását, s szükségszerűen járult hozzá a szöveget és az olvasót középpontba helyező elméleti dilemma kibontakoztatásához: vajon a leírtak valóban eljutnak-e az olvasóhoz? Az írói intenció valójában értelmezhető-e a nyájas olvasó számára?

A szöveg és az olvasó, befogadó kapcsolatának filozófiai, irodalomelméleti, irodalomtörténeti aspektusai a különböző háttérrel és intencióval íródott tanulmányokban régóta jelen vannak, azonban az olvasó reflektorba kerülése viszonylag új jelenség, s oka abban kereshető, hogy a kortárs művekben megjelenő nehézség, diszkontinuitás akkor válik kritikai

---

* A cikk az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 számú, „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat keretében készült.

elemzésre alkalmassá, ha az olvasó játssza a főszerepet (Culler, 1997). Az egyszerű jelenléte kiváltó aktív részvételét az is alátámasztja, hogy valójában az intertextualitást – mint az irodalmi rendszer alkotórészét – az olvasó hozza létre azzal, hogy a textuális diskurzust az irodalmi rendszer részeként érzékeli (Chambers, 1990). Ez az értelmezés azonban az irodalomelméleti munkákban nem minden előzmény nélkül jelentkezik.

A következőkben a tanulmány az olvasó, befogadó és a hozzá szorosan kötődő olvasás, olvasat modern koncepciójának kialakulásában részt vállaló legfontosabb tendenciákat, interpretációkat járja körül.

Az olvasó szerepe

Ingarden a 30-as évek elején publikált művében jelenik meg az a későbbiekben az esztétikai befogadás modern elméleteire nagy hatást gyakorló gondolat, hogy az irodalmi mű konkretizációjában, aktualizációjában szükség van az olvasó (angolul *gifted reader*) részvételére is. Az olvasó szerepe a mű nem meghatározott helyeinek kitöltésében egy színdarab színpadra állításához hasonlítható: a színészek játéka, a kellékek, kiegészítők a szöveg nem meghatározott helyeinek, potenciális elemeinek felelnek meg (Ingarden, 1973). Az Ingardennél megfogalmazott gondolatok hatását főleg Iser (1980) munkáin keresztül érezhetjük¹, s az a gondolat, hogy szöveg és az olvasó között létesülő dinamikus kapcsolat nem adott előzőleg, hanem csupán az olvasási folyamatban jön létre, mint a szöveg megértésének feltétele, valóban számos tanulmány kiindulópontjaként határozható meg.

Iser az olvasó pozícióját a retenció (*retention*, emlékezet) és a protenzió (*pretension*, várakozás²) metszéspontjával határozza meg. Az olvasó elvárásai - összefüggésben az előrevetített szöveghorizont transzformációjával

---

¹ Befogadásesztétikáról Ricoeur szerint azonban kétféle értelemben - az olvasás egyéni aktusának fenomenológiája, mint az Iser-féle „esztétikai hatás-válasz elméletben”, vagy mint Jauss *Befogadásesztétikájában*, a mű közösségi befogadása hermeneutikájának értelmében beszélhetünk, bár Ricoeur véleménye szerint első változatában Jauss esszéje az irodalom történetének megújítására volt hivatott, nem arra, hogy az olvasás műveletének fenomenológiai elméletét kiegészítse (Ricoeur, 1999, 337).

² Calinescu tanulmányában a retenció (emlékezet) és protenzió (várakozás) tengelye mentén vizsgálja az első, illetve második olvasás után bekövetkező transzformációs folyamatokat (Calinescu, 1991, 38).

- folyamatosan módosulnak, csakúgy, mint az emlékezete, amely szintén transzformációkon megy keresztül (Iser, 1978). Ezzel összhangban van Ricoeur szemlélete is, aki a művet az olvasó és a szöveg interakciójának eredményeként definiálja. Az olvasó szakavatottságát a közösség rétegződött elvárásaihoz való hozzájárulásaként határozza meg. Az olvasás művelete így válik a mű közösség általi befogadástörténetének láncszemévé. Az olvasás folyamatában pedig az átváltozott emlékek, módosult elvárások keveredését emeli ki (Ricoeur, 1999).

Az „olvasás³ felől nézve a szöveg világa az immanenciában való valamely transzcendencia marad. Ontológiai státusa marad függőben: túláradva a struktúrán, az olvasásra várva. Csak az olvasásban (dans) válik teljessé a konfiguráció dinamizmusa (Ricoeur, 1999, 312. o).

A befogadás mechanizmusában a szöveg üres helyei, az „űrök” nem akadályok, hanem ingerek az olvasó számára. Ezeket soha nem réseként értékeli, mert anélkül, hogy tudatában lenne, automatikusan betölti azokat. Olvasásának egyenletes előrehaladását ő idézi elő, nem pedig a szöveg. Azonban a rések betöltése előfeltételezi a szöveg által felkínált lehetséges értelmek közötti választás műveletét. Minden irodalmi szöveg igyekszik bizonyos mértékben korlátozni meghatározatlanságát. A szöveg egyfajta útikalauzként értelmezhető: egyszerre tevékenységet és mozgást tesz lehetővé, egyúttal valamilyen irányba tereli is azokat (Dällenbach, 2007). Gadamer (1991) megfogalmazásában az olvasható szöveg előállításának feladata mindig a szövegnek egy bizonyos fokú megértéséből kiindulva merülhet fel. Hermeneutikai szempontból – s ez Gadamer szerint egyben minden olvasó szempontját is magában foglalja – a szöveg köztes termék, a megértés történéseinek egy szakasza, amely bizonyos absztrakciót (a szakasz elkülönítését és rögzítését) jelent. A posztstrukturalista szövegfelfogás „szöveg univerzumának” generativitása (elvileg minden szöveg között lehetséges kapcsolatot létesíteni) hermeneutikailag nem értelmezhető. A befogadásban megértés és értelmezés nem a szövegben jön létre, ezt közvetlenül a szövegek egymással való érintkezése sem befolyásolhatja: „hermeneutikai szempontból - és ez minden olvasó szempontja - a szöveg

³ Érdemes itt egy pillanatra a fordítás által visszaadott szöveg módosulásait is áttekinteni. Egy másik fordításban Ricoeur mondata így hangzik: „...ha az olvasástól eltekintünk, a szöveg világa az immanenciában is transzcendencia marad. Ontológiai státusa felfüggesztett marad: struktúrájához képes többlet, míg az elolvasására vár. Konfigurációs dinamizmusa csakis az elolvasásban fejezi be útját” (Ld. Ricoeur, 1998, 11, ford. Martonyi Éva).

pusztán egy köztes-termék, a megértetés történetének egy szakasza” (Gadamer, 1991, 25-7. o.). A befogadás során a szöveg nem azt a másik szöveget hívja elő a maga grammatikai megvalósulásában, amelyet jelöl, vagy amelyre utal, hanem a befogadói horizontot strukturálja át azáltal, hogy előhívja az utalt szöveg esztétikai tapasztalatát. Következésképpen a felismert intertextuális viszonyok az értelemalkotásban szövegfunkció-szerepet töltenek be, és tulajdonképpen a szöveg iseri felhívó struktúrája elemeinek tekinthetők (Kulcsár-Szabó, 1995).

Az olvashatóság negatív megfelelője az olvashatatlanság. Ilyenkor a szöveg, mint írott közlés nem teljesíti azt a feladatát, hogy akadálytalanul felfogható legyen. Gadamer (1991) a jogi kodifikációt és jogi hermeneutikát hozva példaként fogalmazza meg az írásos megfogalmazásban szükségszerűen jelen lévő játéktér fogalmát, amely a szöveget alkalmazó olvasó számára nyílik. A szöveg és az olvasó közötti viszony analóg, s a horizont összeolvadást úgy értelmezhetjük, mint „a kommunikációba való belépést, oly módon, hogy feloldódik a szöveg horizontja és az olvasó horizontja közötti feszültség” (Gadamer, 1991, 32).

Lotmannál (1994) a kultúra rendszerében előforduló szövegek⁴ funkcionális kettőssége azt jelenti, hogy a szövegek egyrészt a jelentések adekvát továbbítását, másrészt új jelentések létrehozását végzik. A szöveg alapvető strukturális jellegzetessége az utóbbi funkció működésekor belső sokféleségéből adódik. A szöveg problematikája pragmatikai (működési) aspektusával hozható kapcsolatba, amennyiben ez a működési mechanizmus valami „kívülről” jövő dolog bevitelét feltételezi. Lotman szerint ez realizálódhat egy másik szöveg, az olvasó vagy a kulturális kontextus bevitelében is. A szöveg transzformálódásának folyamata az olvasó tudatban nem az objektív struktúra torzulását eredményezi, hanem a működési folyamatban való feltárulását. Mindig megvan annak az esélye, hogy pragmatikai funkcionálásuk során a magstruktúrák és a periférikusak egymás helyébe lépve helyet cseréljenek. Példaként egy olyan olvasót hoz, aki mitológiai szövegek befogadásra orientálódik, egy az eredetiséget a legmagasabb művészi értéként tartó kor költészetének vizsgálatakor. Egy ilyesfajta vizsgálat a kortársak számára jelentéktelennek tartott paraméterekre helyezné a hangsúlyt. Fontos megállapítás azonban az, hogy a pragmatikus kapcsos-

---

⁴ Lotman strukturalista és posztstrukturalista korszakainak elkülöníthetőségének nehézségeit Rác I. Péter vizsgálta (Rác, 1999)

latok aktivizálhatnak periferikus vagy automatikus struktúrákat⁵, de nem képesek olyan kódokat mozgósítani, amelyek hiányoznak a szövegből. A szövegek szétrombolása a kulturális folyamat részét képezi (Lotman, 1994). Az olvasó és az olvasás felé irányuló figyelem köszönhető a strukturalizmus és a szemiotika orientációjának is. A kódok iránti strukturalista érdeklődés okán a művet intertextuális konstrukcióként, különböző kulturális diskurzusok termékeként kezelik, s ennek következtében az olvasó központi szerepe központosító szerepként állandósul (Culler, 1997).

Olvasatok és olvasói típusok

Az olvasás konvenciói és működési módjai iránti érdeklődés azt eredményezte, hogy az irodalmi műveket a kritikusok a megértő olvasót érő hatássorozatként kezelik. A mű jelentése bizonyos mértékig az olvasás történetével azonosul. Az olvasói típusok elkülönítése, definiálása az átvizsgált tanulmányok meghatározó részét képezik. Barthes híressé vált tanulmányában kétféle olvasó típust különít el: a fogyasztót, aki a művet az állandó jelentéséért olvassa, és azt az olvasót, aki egyfajta szöveganalízist végez, olvasása produktív (Barthes, 1996). Umberto Eco *Az intertextuális iróniáról*⁶ szóló tanulmányában egy szöveg olvasatának négy szintjéről beszél: a szó szerinti, morális, allegorikus és anagogikus olvasatokat különíti el. Eco a mintaolvasók között is különbséget tesz, hiszen pusztán a történet végződésére kíváncsi szemantikus-olvasó interpretációs stratégiája lényegesen eltér a szemiotikus vagy esztéta olvasóétól, akit leginkább a történet elbeszélésének a mikéntje fog meg. S egyenesen a két szintre helyezhető mintaolvasó⁷ szerepvállalásától, stratégiájától teszi függővé a posztmodern regény kollázsaiban működő gépezet megértését (Eco, 2004). Bloom (1994) szerint csupán az erős olvasás képes sikerrel kanoni-

⁵ Mivel a művet körülvető kontextus folyamatos változásban van, olvasni annyit tesz, mint szüntelenül új összefüggésrendszerbe helyezni a szöveget, s ez a folyamat a kánonok lerombolását hozhatja magával. Szegedy-Maszák szerint fontos lenne minél több hatástörténeti (Wirkungsgeschichte) jellegű vizsgálatot folytatni, hogy az olvasás tevékenységének a változása láthatóvá váljék (Szegedy-Maszák, 1995).

⁶ Az intertextuális minták alkalmazása jól bizonyíthatóan korszakonként markáns eltéréseket mutat. Érdekes megemlíteni, hogy az intertextuális irónia már a romantika szövegfelfogásában is fellelhető.

⁷ Fontos a narráció címzettjét megkülönböztetnünk a szerző képzeletében létező ideális olvasótól, és attól is akit Iser implicit olvasónak nevez (vö. Culler, 1997; Iser, 1978).

zálni egy szöveget egy másik, rivális szöveggel szemben. Később azonban azt is hozzá teszi, hogy az erős olvasó interpretációs modellek után kutat. Minden olvasat fordítás, az olvasat átadásának kísérlete pedig reprodukcióval fenyeget. Ennek a gondolatnak a folytatásaként kijelenti, hogy a költemény „folyamatos alakulásban lévő védekezési folyamat, ami azt jelenti, hogy a költemény nem más, mint maga az *olvasás aktusa*” (Bloom, 1994, 62-75). Riffaterre az olvasói reakciók részletezése közben többek között arra is kitér, hogy az olvasó észleli a szöveg eltéréseit az elfogadott nyelvhasználattól, narratívától, leíró konvenciótól, azonban ugyanakkor a szöveg olvasójának korlátokat, megkötéseket is szab. A szöveg úgy tudja megőrizni saját identitását az eltelt idő, változó szociolektus és a szerző által előre nem látható olvasói intenció ellenére, hogy miközben az intertextus aktivizálódik, a szöveg elég kis mozgásteret ad olvasójának⁸, és a reakciókat szorosan ellenőrzi (Riffaterre, 1990).

Szűkebb értelemben az intertextualitás elmélete több ok miatt is ragaszkodik ahhoz, hogy a szöveg nem funkcionálhat zárt rendszerként, nem létezhet önállóan. Ennek az első oka az, hogy az író, mielőtt megteremtene saját szövegét, önmaga is a szövegek olvasója⁹. A szöveg produkciója és a szocio-politikai kontextus közötti összefüggések a szöveg minden aspektusát érintik. Másrészt a szöveg csupán az olvasás folyamatán keresztül válik elérhetővé. Ez jelentheti azt, hogy az olvasó által nem észlelt allúziók abból az olvasatból kimaradnak, másrészt azonban az olvasó gyakorlati, elméleti ismeretei, amelyek esetleg a szerző számára ismeretlenek, új olvasatokat adhatnak. Az intertextualitás mindkét tengelye – szövegbe jutás a szerzőn keresztül, illetve az olvasón keresztül, akit társszerzők is egyben érzelmileg és politikailag terhelt (Still és Worton, 1990).

Újraolvasás és intertextuális olvasat

Az olvasás és újraolvasás horizontjának megkülönböztetésére, elkülönítésére irányuló törekvés talán még az olvasói típusok elkülönítésénél is meghatározóbb. Ez azért is különlegesen fontos, mert az újraolvasás di-

---

⁸ Ebben a tanulmányában Riffaterre André Breton egyik prózaversének intertextuális olvasatát adja (Riffaterre, 1990).

⁹ Ez a jelenség a Szabó-Magda regényekben, különösen a *Régimódi történetben* hangsúlyosan tematizálódik.

menziójában¹⁰ az intertextualitás kérdésköre számos tanulmányban vizsgatér. Ricoeur (1999) például¹¹ három olvasás-típust különböztet meg. Az első az ártatlan olvasás (ha létezik ilyen). Egyszerre gazdag és átlátszatlan. A második olvasásnak nem pusztán az olvasó személyes tapasztalata, az olvasás korának ízléstendenciái szabnak irányt. Az újraolvasás tisztáz ugyan, de egyben válogat. A szöveg első olvasása nyomán nyitva hagyott kérdésekre támaszkodik, de a sok közül csupán egy értelmezést ajánl. A harmadik olvasást történetinek nevezi, amelyet az első olvasás elvárásai és a második olvasás kérdései irányítanak (Ricoeur, 1999).

Calinescu (1991) úgy véli, hogy az olvasás és újraolvasás közötti megkülönböztetés empirikus és pragmatikus szempontból magától értetődő, de elméleti szempontból egyszerre elfogadhatatlan és elkerülhetetlen. Bizonyos körülmények között a mű első olvasása dupla olvasás is lehet. Ez azt jelenti, hogy az olvasás prospektív logikája mellett egyidejűleg az újraolvasás retrospektív logikája is működhet. A dupla olvasás egyfelől az olvasó elméjének szekvenciális, időbeli mozgásából áll a mű vízszintes vagy szintagmatikus tengelye mentén. Másfelől jelen van az olvasó törekvése a szöveg megkonstruálására vagy arra, hogy olyan konstrukcióként fogadja be, amelynek elkülöníthető strukturális jegyei vannak. Calinescu amellet érvel, hogy az olvasás / újraolvasás jelenségét az időbeliség és a térbeliség metaforának szembeállításával nem lehet pontosan leírni. Az ilyen szembeállítások háttérében az a nézet áll, hogy míg egy irodalmi mű elolvasása elkerülhetetlenül időbeli folyamat, a második olvasás lehetővé teszi, hogy az újraolvasó a mű részleteit az egész mű egyidejű, „térbeli” ismeretében fogadja be. Calinescu szerint az újraolvasás¹² sokkal kevésbé a tér, mint inkább az idő kérdése, noha

¹⁰ Az újraolvasás Barthes szerint ellentétes társadalmunk fogyasztói, ideológiai szokásaival, s csupán az olvasók egy marginális rétegének (gyerekek, öregek, professzorok) engedélyezett. De csak az újraolvasás menti meg a szöveget az ismétléstől, ez sokszorozhatja meg a szöveg sokrétűségét, pluralitását (Barthes, 1997).

¹¹ *A szöveg és az olvasó világa* című tanulmányban Ricoeur az olvasás néhány elméletét a következő séma mentén tekinti át: 1. a szerzőből kiinduló az olvasó felé irányuló stratégia; 2. ennek a stratégiának az irodalmi konfigurációba való beírása (inscription); 3. az akár olvasó alanyként, akár befogadó közönségként felfogott olvasónak a válasza (Ricoeur, 1999, 314).

¹² Calinescu gondolatmenetében az újraolvasás és az intertextualitás fogalmai szorosan összekapcsolódnak. Szerinte a szöveg multiplicitása, főként végtelensége csak az újraolvasás komplex játékában fedezhető fel. Ez a „végtelenség” az intertextualitásból következik. Ez a fajta intertextualitás- felfogás láthatóan szorosan kapcsolható a barthesi intertextualitás fogalomhoz (Calinescu, 1991).

itt egy speciális időfogalomról beszél, amelyet körkörös vagy mitikus jelzőkkel illet (Calinescu, 1991).

Ettől az állásponttól némiképp eltér Dällenbach (2007), aki szerint a szöveg és az időbeliség nehezen összevethető. Szerinte a szöveg önmagában véve nem időbeli természetű, azonban úgy véli, hogy folyamatos jellege meghatározatlanságaival és ürjeivel együtt az olvasást időbeli folyamattá teszi. Az olvasó memóriájának végessége miatt nem képes a szöveget egyetlen pillantással átfogni, s ez arra kényszeríti, hogy „strukturálja és újrastrukturálja a szöveget, a korábbi elváráshorizontot, egyszerre teremtve meg az elkövetkezőre vonatkozó várakozást és egy visszamenőleges újraértelmezését az olvasottaknak. Az olvasás eme bemozdulását (bougé) a szöveg egy virtuális dimenziójának teremtése kíséri, amely csak akkor tűnik el, amikor teljessé válik a konkretizáció (Dällenbach, 2007).

Az intertextuális olvasat egyik markánsan kiemelt problémáját az adja, hogy a konkrét befogadási és olvasási folyamat során a nem jelölt intertextuális viszonyok felismerésére nem lehet egységes szabályokat meghatározni. A másképpen nem jelölt intertextuális kapcsolatok felismerhetőségét egyrészt a szöveg befogadása során tágran értelmezett intertextuális úton előhívott kontextusa, másrészt a befogadási korszituációban kiemelt (kanonizálódott, aktuálissá vált, közhelyesedett stb.) szövegek kontextusa irányából határozhatja meg (Kulcsár-Szabó, 1995). Az irodalmiság lényege a kontextusban keresendő, s ezt lényegét megtalálni a szöveg hatásában, befogadásának módjában, s nem a felépítésében lehet. Nem csak az értelmezett és az értelmező szöveg viszony újratisztázásával kell szembenéznünk: a „műalkotás összefüggésrendszerben megtörténő eseményként fogható fel”. A történetiség elvének érvényesítéséhez hozzátartozik, hogy a mindenkori befogadó történeti folyamatban elfoglalt helyéről is tudomást vegyünk (Szegedy-Maszák, 1995, 20-36).

Iser (1978) értelmezésében a szövegnek úgynevezett „kétoldalú” strukturái vannak. Van egy verbális vonatkozásuk, amely vezérli a reakciókat, nem engedi például, hogy azok önkényessé váljanak, s van egy affektív vonatkozásuk, amit előre strukturál a szöveg nyelve, ez az előzetes struktúra azonban determinálatlan. Ez a determinálatlanság ad teret a különböző aktualizációknak. Iser felveti, hogy az olvasók egy stratégiát és egy

repertoárt is érvényesítenek a szövegen (Iser, 1978). Felmerül a kérdés, hogy vajon egy olvasói értelmezés mennyire képezi le a tényleges történetet, mennyire tesz eleget az írói szándéknak, mennyire illeszkedik egy kultúra repertoárjához (Bruner, 2001).

Ha elfogadjuk tehát, hogy a regény intertextuális viszonyrendszert felismerő olvasata többdimenziós, akkor a többszintű olvasás problémája abban is megmutatkozhat, ha a műben olyan költői vagy kultúrtörténeti utalások fordulnak elő, amelyeket nem kell feltétlenül felismerni (Žmegač, 1991). Az intertextualitás kifejtettségi fokát Jenny egyfajta érzékenységtől teszi függővé, amelyet befolyásol a kor emlékezete, kultúrája, a szerző törekvései és az olvasó olvasási módja is (Jenny, 1996). Culler (2002) felteszi a kérdést, hogy ha az irodalmi tapasztalat az olvasó én adottságától függ, akkor milyen különbséget jelent az irodalom jelentésére nézve, ha az olvasó én nő¹³, és nem férfi.

Másrésről azonban egy másik értelmezési horizontot sem hagyhatunk figyelmen kívül. A kortárs magyar irodalom szövegeiben sok az olyan szimbolikus információforrás, amely a valóság modelljeire, kulturális mintáira vonatkozik. Amennyiben nem fogjuk fel, nem értelmezzük a rejtett információkat, amelyekben valami adott képletes elvonatkoztatása rejlik, nem leszünk képesek értelmezni a szövegek olvasati többszintűségét (Rudaš, 2006). Ez a problémafelvetés tulajdonképpen a referenciális olvasat már a célkitűzéseknél is jelzett gondolatmenetét juttathatja eszünkbe. Míg a műfaj korábbi korszakaiban (bizonyos mai megjelenési formáinál is) a lineáris olvasási mód kielégítő volt, a 20. század elejétől kezdve nőtt azoknak a műveknek a száma, amelyek több interpretációs műveletet igényelnek. Láthatóan a kortárs regényolvasási tapasztalat egy bizonyos narratív logikát is készenlétbe helyez, nemcsak elvárást, ráhangolódást. A narratív olvasatokat az önreflexióra, átvételre, beékelésre, (ön)idézésre alapozó műveknél ki kell egészíteni a metanarratív vonatkozások és intertextuális összefüggések szempontjaival (Thomka, 2001).

---

¹³ Culler úgy véli, az utóbbi időben a hangsúly az olvasóról a többes számban lévő olvasókra helyeződik át. Különleges figyelem helyeződik a gender, etnikum, nemi hovatartozás szerint meghatározott olvasók interpretációs műveleteire (Culler, 2002).

Összegzés

Az olvasóhoz való komplex viszonyulásrendszer tanulmányozása az elmúlt néhány évtized fontos elméleti irányát jelenti, hiszen a saját tapasztalat és interpretációs beállítottság, a kialakuló elvárási horizont különösen fontossá válik a kortárs regényekben működő nyelvi játékok értelmezéséhez. Tagadhatatlan tény, hogy az olvasó, befogadó mindenkori koncepciója erősen meghatározza (leszűkíti vagy kitágítja) az olvasáshoz való viszonyunkat.

A tanulmány legfőbb célja az volt, hogy a modern olvasóhoz kötődő elméleti összefüggéseket az olvasó pozíciója felől vizsgálja. Míg a tanulmány első két fejezete az olvasási folyamatban létrejövő olvasat szerepének megértésére fókuszál, valamint az olvasók különböző interpretációs stratégiáira építő olvasói típusokat mutatja be, addig a harmadik fejezet középpontjában az olvasás, újraolvasás terében is szerepet kapó intertextualitás jelensége áll. Természetesen a legtöbb regény a pretextus ismerete, folyamatos „együttolvasása” nélkül is zárt egészet alkot, de ez a fajta, korlátozó olvasás jelentékenyen leszűkítené az olvasó, befogadó interpretációs lehetőségeit.

Irodalomjegyzék

- Barthes, R. (1996): „*A műtől a szöveg felé*”. *A szöveg öröme*. Budapest: Osiris, 67-74.
- Barthes, R. (1997): *S/Z*. Budapest: Osiris.
- Bloom, H. (1994): Költészet, revizionizmus, elfojtás. *Helikon*, 1-2, 58-76.
- Bruner, J. (2001): A gondolkodás két formája. In J. László – B. Thomka (szerk.), *Narratívák 5. Narratív pszichológia (27-57)*, Budapest: Kijárat Kiadó.
- Calinescu, M. (1991): Olvasás és újraolvasás: a megértés térbeli és időbeli modelljei. *Literatura*, 1, 1-51.
- Culler, J. (1997): *Dekonstrukció: Elmélet és kritika a strukturalizmus után*. Budapest: Osiris.
- Culler, J. (2002): *The Pursuit of Signs: Semiotics, literature, deconstruction*, London and New York: Routledge.

- Chambers, R. (1990): Alter ego: intertextuality, irony and the politics of reading. In M. Worton, – J. Still (Eds.), *Intertextuality. Theories and practices* (143–158), Manchester and New York: Manchester University Press.
- Dällenbach, L. (2007): Reflexivitás és olvasás. In A. Bene, – T. Jablonczay (szerk.), *Narratívák 6. Narratív beágyazás és reflexivitás* (39-78). Budapest: Kijárat Kiadó.
- Eco, U. (2004): *Az intertextuális irónia és az olvasat szintjei. La Mancha és Bábel között: Irodalomról.* Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Gadamer, H.-G. (1991): Szöveg és interpretáció. In B. Bacsó (szerk.): *Szöveg és interpretáció* (17-41). Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Ingarden, R. (1973): *The Cognition of the Literary Work of Art: Northwestern University Studies in Phenomenology and Existential Philosophy*, Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Iser, W. (1978): *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Iser, W. (1980): Az irodalom funkciótörténeti szövegmodellje. *Helikon*, 1-2, 40-65.
- Jenny, L. (1996): A forma stratégiája. *Helikon*, 1-2, 23-50.
- Kulcsár-Szabó, Z. (1995): Intertextualitás: létmód és/vagy funkció?. *Irodalomtörténet*, 4, 495-541.
- Lotman, J. (1994): Szöveg a szövegben. In Á. Kovács – E. Gilbert (szerk.), *Kultúra, szöveg, narráció* (57–80). Pécs: Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó.
- Rác I. P. (1999): Szemiotikai intertextualitás: Lotman (poszt) strukturalizmusának kérdéséhez. In Á. Kovács – I. Nagy (szerk.), *A szótól a szövegig és tovább...* (115-130), Budapest: Argumentum Könyvkiadó.
- Ricoeur, P. (1998): A szöveg világa és az olvasó világa. In B. Thomka (szerk.), *Narratívák 2, Történet és fikció* (9-41), Budapest: Kijárat Kiadó.
- Ricoeur, P. (1999): A szöveg és az olvasó világa. In M. Szegedy – Maszák (szerk.), *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok.* (310-352), Budapest: Osiris Kiadó.
- Riffaterre, M. (1990): Compulsory reader response: the intertextual drive. In M. Worton, – J. Still (Eds.), *Intertextuality: Theories and practices* (56-77), Manchester and New York: Manchester University Press.

- Rudaš, J. (2006): *A szellem finom játéka: A kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai*. Budapest: Kijárat Kiadó.
- Still, J. – Worton, M. (1990): Introduction. In M. Worton, – J. Still (Eds.), *Intertextuality: Theories and practices* (1-44), Manchester and New York: Manchester University Press.
- Szegedy-Maszák, M. (1995): „*Minta a szőnyegen*”: *A műértelmezés esélyei*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Thomka, B. (2001): *Beszél egy hang: Elbeszélők, poétikák*. Budapest: Kijárat Kiadó.
- Žmegač, V. (1991): Az intertextualitás válfajai. *Literatura*, 3, 215-223.